

TAC-İ EDEB ADLI ESERİN BAKÜ NÜSHALARI

Baku Manuscript Copies of Taji-Adab

İnci KASIMLI*

Öz

XV. yüzyılda yazılmış bilgin Ali bin Hüseyin el-Amasi Aladdin Çelebi'nin "Tac-ı Edeb" eseri farklı zamanlarda birçok bilim adamı tarafından araştırılmış, eser hakkında değişik çalışmalar yapılmıştır. XV. yüzyıl sade nesir örneği "Tac-ı Edeb" in araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılan birçok el yazma nüshası vardır. Bu nüshaların sekizi Türkiye'de, üçü ise Azerbaycan'da bulunmaktadır. "Tac-ı Edeb"te bu gün dilimizde kullanılmayan, bazı şive ve lehçelerde bulunan arkaikleşmiş sözler mevcuttur. XV. yüzyıl edebi-bedii dilimizin değerli yazılı örneklerinden olan "Tac-ı Edeb" üzerindeki araştırmalar gösteriyor ki, bu eserde bazı Türk kökenli kelimeler kullanılmıştır. Bunların bir kısmı dilimizin sonraki gelişme merhalelerinde kullanılmamaktadır.

Anahtar kelimeler: Tac-ı Edeb, XV. yüzyıl, Ali bin Hüseyin el-Amasi Alaaddin Çelebi,

Abstract

The scholar Ali bin Husain al-Amasi Aladdin Chalabi's work "Taji-Adab" written in the 15th century was investigated by many scholars in different periods and different studies were carried out. There have been many manuscript copies of "Taji-Adab", an example of simple prose in the 15th century, which were discovered after studies. Eight of these copies are in Turkey, and three of these copies are in Azerbaijan as well. In "Taji-Adab" there are certain archaic words which are present in some accents and dialects but unused in our contemporary language. Studies on "Taji-Adab", one of the most valuable written examples of our literary and aesthetic language in the 15th century, demonstrate that some words with Turkish origin were used in this work. Some of them are not used in the next stages of development of our language.

Key words: Taji-Adab, 15th century, Ali bin Husain el-Amasi Aladdin Chalabi,

* Arş. Gör, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü, menbeshunasliq@box.az

GİRİŞ

XV. yüzyılda yazılmış, bilgin Ali bin Hüseyin el-Amasi Aladdin Çelebi'nin "Tac-ı Edeb" eseri farklı zamanlarda birçok bilim adamı tarafından araştırılmış, hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Ali bin Hüseyin'in doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ölümünün h.875/m.1470 yılı olduğu bazı kaynaklarda mevcuttur.

Bu konuda başka bilgi olmadığından müellifin ölüm tarihini h.875/m.1470 olarak kabul edecek olursak, Ali bin Hüseyin'in Fatih (1451-1481) devri müelliflerinden biri olduğuna kuşku yoktur. Hatta "Tac-ı Edeb" eserinin h.857/m.1453 yılında yazıldığı kesin olduğuna göre, onun Fatih'in babası II. Murad (1421-1451) döneminde yaşadığı da rahatlıkla söylenilebilir.

Bütün bu bilgilere dayanarak söyleyebiliriz ki, Ali bin Hüseyin el-Amasi Alaeddin Çelebi Sivas vilayetinin Amasya sancağında doğmuş, orada yaşamış ve h.875/m.1470 yılında aynı yerde vefat etmiştir. Yazarın yaşadığı ve öldüğü yer olan Amasya aynı zamanda xv. yüzyılın kültür merkezi olduğundan yazarın nasıl bir bilgiye sahip olduğunu kanıtlamaya gerek yoktur. Yazarın "Tac-ı Edeb" dışında "Nesayihü'l-Muslimin", "Sûre-i-Yâsin ve başka adlı eserleri de bulunmaktadır.

"Tac-ı Edeb" Adlı Eser Hakkında Genel Bir Değerlendirme

"Tac-ı Edeb" eserinin İstanbul Nuri Osmaniye Kütüphanesindeki nüshasının ismi "Tariku'l-Edeb", Topkapı Sarayı Müzesindeki nüshasının ismi ise "Nasihatname"dir. Katib Çelebi "Keşfü'z-Zunûn"da bu eseri "Tacu'l-Edeb" gibi göstermiştir. (Çelebi 1310: 211) El yazmanın Bakü nüshalarında müellif şöyle yazıyor: - Bu risâle-i lâîfe "Tâc-ı Edeb" deyü ad verildi (Çelebi Aladdin 1479: 3-4a).

Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk defa olarak bu eser hakkında Prof Dr. Mehmet Şeker "Taruku'l-Edeb de Eğitim semineri, Ankara Un. İlahiyat Fak.Ankara, 1981,81-89 sayfasında Sosyal Hayat, XI. Türk Tarih Kongresi, Ank., 5-9, Eylül.1990. numarasında bilgi vermiştir. (Şeker 1981: 81-89) Ayrıca 1990 yılında İzmir EÜ. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek lisans Tezi olarak "Hadîsleri Bakımından Tariku'l-Edeb" Sabri Çap tarafından yazılmış, fakat yayımlanmamıştır. (Çap 1990)

Azerbaycan'da 2005 yılında "Tac-ı Edeb" eseri "Qafqaz" Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü Yüksek Lisans Tezi olarak İnci Kasımlı tarafından incelenmiş ve transkripsiyonlu metni hazırlanmıştır. (Kasımlı İ. 2005).

Eserin Azerbaycan İlimler Akademisi El yazması Enstitüsü'nde bulunmuş üç el yazmasının her üçünde "Hazâ Kitâb-ı Tâc-ı Edeb" yazılmıştır. Nüshaların her üçünün başlıkları ve sonlukları aynıdır. El yazma nüshalarının üçü de xviii-xix. yüzyılda yeniden yazıya alınmıştır. El yazma nüshaları hakkında var olan bilgiler ise şu şekildedir:

1. M-315/315 şifresi altında korunan el yazıtı h.1179/m.1765 ve h.1221/m.1876 yıllarda telif edilmiştir. Cildi madalyonlu, kapaklı, koyu kahverengi, eski deri, kağıtı xvii. yüzyılın ikinci yarısına ait, hattı nesih ve nestalik, satır sayı farklıdır. Metin siyah mürekkeble yazılmıştır.

Birçok sayfaların çevreleri yırtılmışsa da metne zarar gelmemiş, elyazıt iyi korunmuştur. 1a-b, 5a, 10b, 105b, 164a, 181a-191b sayfalarında farklı kayıtlar yazılmış, çizerge çizilmiştir. 1b, 5b, 43b, 49b, 107b, 147b,181b, 187b, 190b sayfalarında üçgen müessesese mühürü, 39b sayfasında sahiplik mühürü basılmıştır. 6a-b, 17a-b sayfalarının kağıtı açık kahverengi, 180a-b, 113a-b sayfaları koyu pembe renktedir. 106a-107a, 146b-147a sayfaları beyaz bırakılmıştır.

Boyutu 17x21,5 sm olan 191 sayfalık el yazma 12 bölümden oluşmaktadır. "Tac-1 Edeb" eseri vii. bölümde, 49b-105a sayfalarında bulunuyor. Sonunda istinsah kaydı olarak h.1221/m.1806 tarihi yazılmıştır. Yazmanı Faiz oğlu Muhammed'dir.

Metnin ilk ifadeleri:

"...Hamd-i bî hâdd ve senâî bî add ol Kird-gâri kerîme ve Perverd-gâri âdeme ki sûreti insâmî ahsen-i takvîm üzere hulk edib sâir mahlûkat üzere mekrûm ve mufazzal kılıb leked keremnâ âdeme hitâb eyleyib terkîb-i sûret bulub kaleme geldigine sebeb oldur ki..."

Metnin son ifadesi:

"...Bu kitab düzildi ve yazıldı hicretin sekiz yüz elli yedinci yılında, Konstantin tarihinde Târih-i fethi Konstantin..."

2. M-311/311 şifreli elyazmanın hacmi 65 sayfa, boyutu 16x22,5 sm, cildi daha sonralar yapılmış siyah deridir. Kağıtı xviii. yüzyılın sonlarına ait Avrupa üretimi, hattı nestalik-nesih, satır sayısı 12-15 'tir. Metin siyah, başlıklar kırmızı mürekkeble yazılmıştır. 1a sayfası cilde yapıştirilmiştir.

2a ve sonda ciltten önceki sayfada üçgen müessesese mühürü basılmıştır. 65a-b sayfasında Arapça ve Türkçe kayıtlar vardır. "Tac-1 Edeb" eseri el yazmanın 1b-43b sayfalarında bulunmaktadır. H.1248/m.1832 yılında telif edilmiştir. Yazmanı belli değildir.

Metnin ilk ifadeleri:

"...Hamd-i bî hâdd ve senâî bî-add ol Kird-gâri kerîme ve Perverd-gâri kadîme ki sûreti insâmî ahsen-i takvîm üzere hulk edib sâir mahlûkat üzere makdum ve mufazzal kılıb leked keremnâ âdeme hitâb eyleyib terkîb-i sûret bulub kaleme geldigine sebeb oldur ki..."

Metnin son ifadeleri:

“...Bu kitab düzildi ve yazıldı hicretin sekiz yüz elli yedinci yılında. Konstantin tarihinde. Târih-i fethi Konstantin...”

3. B 1167-2790 şifreli üçüncü nüsha Abdülgani Nuhevi Halisekarızade (1817-1879) tarafından h.1262-1269/m.1845-1852 yıllarda telif edilmiştir. Boyutu 17,8x22 -10,5x15,5 sm, cildi ince mavi renkli kağıt, hattı nestalik, kağıtı xix. yüzyılın birinci yarısında Rusya'da üretilmiştir.

1a sayfasında dikdörtgenli inventar, 1b sayfasında 2 üçgen 2 ellipsvari müessese mühürleri basılmıştır. 17a, 26a sayfaları beyaz bırakılmıştır. Haşiyelerde metinlere ait kayıtlara rastlanır. Metin siyah, başlık, yarım başlıklar ve bazı ifadeler kırmızı mürekkeble yazılmıştır. Abdülgani Efendi el yazmanın 1b-16b sayfalarını oluşturan “Tac-ı Edeb” eserini h.1262/m.1845 yılında yazıya aktardığını kaydetmiştir. (Çelebi Aladdin 1479: 16b)

Metnin ilk ifadeleri:

“...Hamd-i bî-hâdd senâi bî-add ol Kird-gâri kerîme ve Perverd-gâri kadîme ki sûreti insânî ahsen-i takvîm üzere hulk edib sâir mahlûkat üzere makdum ve mufazzal kılıb leked kerremnâ âdeme hitâb eyleyib...”

Metnin son ifadeleri:

“...Bu kitab düzildi ve yazıldı hicretin sekiz yüz elli yedinci yılında Konstantin tarihinde Târih-i fethi Konstantin...”

Ali bin Hüseyin el-Amasi Aladdin Çelebi “Tac-ı Edeb” de eseri h.857/m.1453 yılında Konstantin'in (İstanbul'un) fethi zamanı yazdığını gösteriyor. (Çelebi Aladdin 1479: 104b)

Eser hakkında ilk olarak Katip Çelebi “Keşfü-z-zunûn” da “Tac-ı Edeb” in büyük şahsiyetlerin çocukları için tertip edildiğini (Çelebi 1310: 211), Bursalı M. Tahir “Osmanlı Müellifleri” kitabında Türkçe olan bu eserin konusunun ahlâk ve edebe ait olduğunu belirtmiştir.(Bursalı 1333: 354) V.M. Kocatürk ise eseri ahlâk-i risâle şeklinde sunmuştur. (Kocatürk 1961: 303)

Araştırmamızda esas aldığımız M-315/315 şifreli el yazma xix. yüzyılın ilk yıllarında aktarılmıştır. Fakat bu el yazmanın eski bir el yazmadan aktarılmış olması ve güncelleştirilmemesi bu el yazmanın mevcut el yazma nüshaları içerisinde en mükemmeli olduğunu kanıtlamaktadır.

Zamanına uygun olarak daha kadim Türk kökenli sözler el yazmanın kenarlarında izah edilmiş ve dönem için daha anlaşılır anlamlar ile ifade olunmuştur.

Mesela: yarın-sabah, qaçımış-qazablanmış, yegi-efzeli, yabanda-çölde, yavuz-yaman gibi. El yazmalarını aktaran yazmanların bilgi seviyesinin, onların entelektüel görüşlerinin, en esası coğrafi mekanın çok önemli olduğu kanaatindeyiz. Azerbaycan'daki el yazmalar esasen orijinala yakın olsalar da, eseri aktarıırken bazı sözlerin karşısında veya üzerinde coğrafyaya uygun olarak sözlerin karşılığı yazılmıştır.

XV. yüzyıl Türk Edebiyatı tabii ki, aynı kökten, aynı soydan olan insanların, Türk boylarının ortak bir edebiyatıdır. Tabii ki, her coğrafyanın kendine özgü özellikleri edebiyata da etkisiz kalmamıştır.

Azerbaycan ve Türkiye her zaman karşılıklı ve hoş münasebetlerde olmuş, bu edebiyata da yansımıştır. Bu nedenle ortak bir edebiyata sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. Âşık Veysel, Âşık Paşa, Nasreddin Tusi, Nizami, Fuzûlî hepsi bizim edebiyatımız, soy kökenimiz, geçmişimiz ve bugünümüzdür.

XV. yüzyıla kadar ve xv. yüzyılda gerek Azerbaycan, gerekse de Türkiye'de birbirinden esinlenerek yazılmış eserler içerisinde "Tac-ı Edeb" eserinin de kendine özgü yeri mevcuttur.

"Tac-ı Edeb" eseri bir mukaddime, kısa bir hatime (ketebe kaydı) ile yirmi yedi bölümden oluşuyor. Yazar girişte kitabın yazılma sebebini ele alarak takip edilen usulu açıklamış ve kitaba "Tac-ı Edeb" adını verdiğini belirtmiştir (Çelebi Aladdin 1479: 1a-4b).

1. "Hazâ Kitâb-ı Tâc-ı Edeb" (Bu mükaddemedir. Burada eserin yazılma sebebi belirtiliyor).

2. Besmele

3. Fî beyâni'l-merâtib el-ebû vel-hukuki (Ata hakkının mertebeleri hakkında)

4. Fî beyâni'l-terbiye el-veled (Evlat terbiyesi hakkında)

5. Fî beyân hukuki'l-vâli el-veled (Atanın evlat üzerinde haklarına dair)

6. Fî beyân sıfat el-muallim (Muallimlik sıfatları hakkında)

7. Fî beyân ta'lîm el-muallim (Muallimin talimi hakkında)

8. Fî beyân tilâvetü'l Kur'ân (Kuran-ı Kerim'in üsuluna uygun okunması hakkında)

9. Fî beyân kesb el-edeb (Edeb öğrenmek hakkında)

10. Fî beyân ta'lîm el-hatt (Hatt telimi hakkında)

11. Fî beyân fazîletü'l-ilm (İlmin fazileti hakkında)

12. Fî beyân edeb es-selâm (Selam verme hakkında)
13. Fî beyân edeb el-keâm (Konuşmak adabı hakkında)
14. Fî beyâni'l-keâmî illeti yuveddi bih-i el-kufre (Küfür gibi anlaşılan sözlerin açıklaması kaideleri)
15. Fî beyân ekele't taâm (Yemek kaideleri)
16. Fî beyân şürb'l-mâye (Su içmek hakkında)
17. Fî beyân el-meşyi (Yürümek hakkında)
18. Fî beyân el-cülûsî (Oturmak hakkında)
19. Fî beyân duhûl-el-helâ (Helaya gitmek hakkında)
20. Fî beyân keyfiyyet el-vüzû (Destemaz almak hakkında)
21. Fî beyân el-ezân (Ezan hakkında)
22. Fî beyân duhûl el-mescid (Mescide girmek hakkında)
23. Fî beyân selât el-cum'a (Cuma namazı hakkında)
24. Fî beyân el-cenâze (Cenaze hakkında)
25. Fî beyân duhûl el-hammâm (Hamama gitmek hakkında)
26. Teşhîs-i tabîat-ı her tayife (Tayfaların özellikleri hakkında)
27. Ketebe

Kitapta bölümlere geçiş sırasında bazı nasihatlar verilmiştir. 6. bölümle (Fî beyân sıfat el-muallim) 7. bölüm (Fî beyân ta'lim el-muallim) arasında haftanın günleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Emir'el müminin Ali Hazretinden rivayettir ki, her gün için bir emel mahsustur.

1. Cumartesi günü gezinti ve şikar etmek, ağac ekmek için münasiptir.
2. Yekşenbe günü (pazar günü) binaların temelini koymak, ağaç ekmek, yeni düğün bağlamak mübarektir.
3. Düşenbe günü (ikinci gün) sefere ve ticarete gitmek muvafıktır.

4. Seşenbe günü (üçüncü gün) kan aldirmek, hacamat ettirmek, çerahet değiştirmek mutabıktır.

5. Çahaşenbe günü (dördüncü gün) ot, şerbet ve ot suyu içmek hayırlıdır.

6. Pencşenbe günü (beşinci gün) duhûlu selatın, ümera, gezzat ve alış veriş etmek içindir.

7. Adına günü (altıncı gün) tezvic, nikah uğurludur. Nice ki, bütün peygamberler cuma günü nikah ettiler.

Eseri incelediğimizde ele alınan konuların islami anlayışla anlatıldığı görünmektedir. Döneminin yaşam tarzını aksettirmesi yönüyle eser dikkat çekmektedir. Kitapta ortaya konulan mesele, kadınlarla bağlı bazı fikirler günümüz anlayışı ile de kıyaslamamıza olanak sağlıyor.

Eser dönemin düşünce anlayışı ve toplumda kadının yeri bakımından da çok önemlidir. Genel olarak eserde dönemin eğitim-öğretim hayatına bakış, ahlak ve adap kuralları ve sosyal hayata ait çizgilerin yanısıra dini hayatta her müslümanın bilmesi gereken temel bilgiler yer almaktadır.

Müellifin fikrine göre her müslüman edep öğrenmek mecburiyetinde ve güzel ahlaklı olmalıdır. Yazara göre islamın kaynağı ilahidir. Böyle ki, müminler edeb ve güzel ahlakı Hz. Peygamberden o da Cebrail vasıtası ile Allah'tan öğrenmiştir.

Her insanın mürebbisi (eğitici) olmalıdır ki, ondan edep ve güzel ahlakı öğrensin. Nerede, nasıl davranacağını ve nasıl konuşacağını bilsin. İdrakı, akıl ve becerisi mürebbisi sayesinde artsın. Çelebi Aladdin 1479: 75a-76b)

Eserin bazı bölümlerinde müellif özgür düşünceye sahip olmanın gerekliliğini ortaya koyan fikirlere yer vermektedir.Örneğin, cahil bir abid ve fasık bir alimin hikayesini anlatmakla bu hikayenin sonunda düşünmenin önemi vurgulanmakta ve inançlarda mukayeseli düşünceye yer vermek gerektiğine işaret etmektedir.

Özellikle çok ibadet yaptığı halde düşünmeyen bir abidin inancı ile, düşüncesini ön plana alan, fakat halk içerisinde fasık olarak bilinen bir kişinin imanının gücünü ve aradaki farkı ortaya koymaktadır.

Bir başka hikayede iki kardeşten ilim yolculuğuna çıkan küçüğünün, sadece ibadetle meşgul olmayı yeterli görüp bir yerde yerleşip oturmayı tercih eden ağabeyinin hikayesine yer vermesidir. Küçük kardeşin büyük kardeşten ilminden dolayı daha mantıklı ve akıllı bir düşünceye sahip olduğunu gösteren bu hikayede bilgiye ve ilme değer verilmesi gerektiğini anlatmak istemiştir.

“Tac-ı Edeb” Eserinin Dil Özellikleri

Eser deyim, atasözü bakımından da zengin bir kitaptır. Bu eser Türkçe bakımından incelendiği zaman çok önemli nüansların ortaya çıktığı görülmektedir. Eser dil bakımından da XV. yüzyıl Anadolu'sunda kullanılan Türkçenin bütün özelliklerini ortaya koymaktadır. Şöyle ki, artık dilimizden silinen birçok Türk kökenli sözlerin ortaya çıkarılmasında, dilimizin güzelliğinin gösterilmesinde yardımcı olabilecek bir eserdir.

Bu eser arkaik sözlerle yanısıra, sade Türkçenin kullanılması bakımından da çok önemlidir. Böylece altı yüzyıl bundan önce dilimizde kullanılan kelimelerin bu gün bile manasını yitirmeden, hiçbir erozyona, ilaveye ve değişikliğe uğramadan dilimizde bugün de aynen kullanılması bu dilin gramerinin güzelliğinden ve netliğinden haber veriyor. Günümüzde Azerbaycan dilinin durum ekleri çok ilginç ve ince bir şekilde bu eserde kendi yerini almıştır.

Eserin altı yüzyıl bundan önce yazıldığına bakılırsa eklerin neredeyse hepsi bu eserde kullanılmıştır. Bu ifadeler günümüzde de olduğu gibi hiçbir değişikliğe uğramadan kullanılmaktadır.

آن - ana (ona), آنی - anı (onu), آنین - anın (onun), آنده - anda (onda), آندان - andan (ondan).

Eserde neredeyse günümüzde kullanılan bütün ekler kullanılmıştır.

ايل - elden, الدان - elindeki, الينداكي - eliyle, اليله - eline, الينه - eli, ايلي - el, ايل - el

Bu tür yüzlerce örnekler verilebilir. Eser bu bakımdan çok zengindir. Eserde günümüzde kullanılmayan arkaikleşmiş, kelimeler, sözler çok kullanılmış ve Türk dilinin tüm özellikleri ortaya konulmuştur.

ادونوب - adunub, اويو ويرسه - uyu verse, آلى ويرسيلر - alı verseler, اوش - akça, آكچا - akça, بارينجه - barınca, اييرينلير - erenler, تاشچيغاز - taşçıgaz, تاپو - tapu, ايوديريليك - eyüdirlik, تاشرا - taşra, ايچيگين - içegen, توغجاق - toğcak, ايلته - ilete, توغا دوروكان - toğa dururken, ايماروسه - imarursa, سو - su

Tac-ı Edeb eserini incelerken yazılma nedenini göz önünde bulundurarak yazarın muallim olduğu görülmektedir. Eserden aldığımız bilgiye göre müellif işini o devrin sibyan mektebinde (şimdiki okul seviyesinde) sürdürmektedir.

Ayrıca Osmanlı müelliflerinden, müellifin biyografisi verilirken, onun h.826/m.1423 yılında Amasya sancak beyliğine tayin edilen Yörgüç Paşanın oğlu Hızır Beyin (daha sonra Hızır Bey de Amasya'da sancak beyliği yapmıştır) muallimi olduğu belirtilmiştir.

Bu bilgiler müellifin Amasya'da bilinen bir muallim olduğunu söylememizi sağlıyor. Aynı zamanda bir hattat olduğu da anlaşılan müellif iyi bir eğitim görmüştür. İyi bir medrese eğitimi gördüğü Tac-ı Edeb'deki ifadelerden görünmektedir.

Bu eserde müellifin kuvvetli bir Kuran ve hadis bilgisine sahip olduğu belirtilmektedir. Hem de devrinin eğitim almış insanı gibi Arapça ve Farsça'yı daha çok iyi bildiği, bu dillerden örnek verdiği eserdeki şiirlerden belli oluyor.

Hatta kendisinin şair olduğunu belirtmek amacıyla eserinde şiirlerinden örnek olarak vermiştir. Onun Aruz hakkında bir risale yazması, edebiyatla ilgisinin sadece öğrenmekle kalmamasını, bu mevzuda eser yazacak kadar bilgili olduğunu kanıtlar.

Ayrıca "Nesayihü'l Muslimin" isimli manzum bir eserin de kaydedildiğini biliyoruz (Kocatürk 1961: 357). Bu eser onun ilimle ve edebiyatla sık ilişkisi olduğunu göstermektedir. Müellifin "Yâsin sûresinin tefsîr-i" adlı bir eseri de olduğu bilinmektedir. "Yâsin sûresinin tefsîr-i" ni yazdığı kaydedilen müellifin öğretim faaliyeti yanında telif faaliyetinin olduğu hakkında da bilgiler vardır. Tac-ı Edeb' de Ali bin Hüseyin el-Amasi kendisinden de söz etmektedir.

Eserin bir yerinde böyle denilir:

"...Zîrâ kim bu fakîr-i hakir ömrümün ibtidâsından ta intihâsına dek sey-i bâliğ ve cidd-i cehd ve sey-i gûşîş etdim. Hemdemden eser ve mahremden haber ve yarlıktan nişan bulmadım. Vefâ vücûdunu anka gibi makdum ve kerem-kanımı kimyâ' gibi meqtum gördüm. Vifâk umduğum yerden nifak ve ittifâk mulahâza ittüğüm mahâllden şikak hâsıl oldu. Ve taleyim ahteri tulû itdigim ve necâtî huftte bîdâr olduğun ve cerhu derrarın saati nücûm mikdâr-i murâdımca muvâfık döndüğün görmedim..." (Çelebi Aladdin 1479: 50a)

Eserden anladığımızı göre el-Amasi'nin döneminin ileri gelenleri ile iyi ilişkileri bulunmamaktadır. Müellifin eserini ömrünün sonlarına doğru kaleme aldığı "...ömrümün ibtidâsından ta intihâsına dek..." ifadesinden de anlaşılmaktadır. Ondandır faydalanmış olanların, hatta talebelerinin ona vefa göstermediklerinden üzüldüğünü belirtmektedir. Ve çok çalışmasına rağmen arzu ettiği mevkiye yükselmediğinden söz ediyor.

Hatta müellif hayatının bu safhasında insanlarla iletişimi kesip, onlarla bir arada olmaktan kaçındığını da bu ifadelerle belirtiyor: "Ve gördüm ki, selâmet-i vahdette ve ferâğat-ı uzletde anı dutdum. Sâyem ilâ mûnis ve sırrımla mahrem ve derdimle hemdem olup, kanâatı, senât idinüb ve tevakkül halktan kesdim. İstignâyı-qalb ve istirâhât-ı ruh ve ferâğatı hâtır hâsıl oldu. (Çelebi Aladdin 1479: 51a)

SONUÇ

Bu eserin Eski Anadolu ve Azerbaycan Türkçesinin zengin söz terkiibini ve gramer özelliklerini güzel bir şekilde ifade etmesi, dil faktörleri eserde örneklerle gösterilmiştir. Araştırmada o dönem için bu iki dil arasında hiçbir fark olmadığı kanıtlanmıştır. “Tac-ı Edeb” eserinin Azerbaycan İlimler Akademisi Elyazmalar Enstitütüsü'nde bulunmuş M-315/315, M-311/311 ve B-1167/2790 şifreli nüshaların her birinden bir sayfa örnek vermekle bu elyazmasının değerini ve güzelliğini belirtmek istiyoruz.

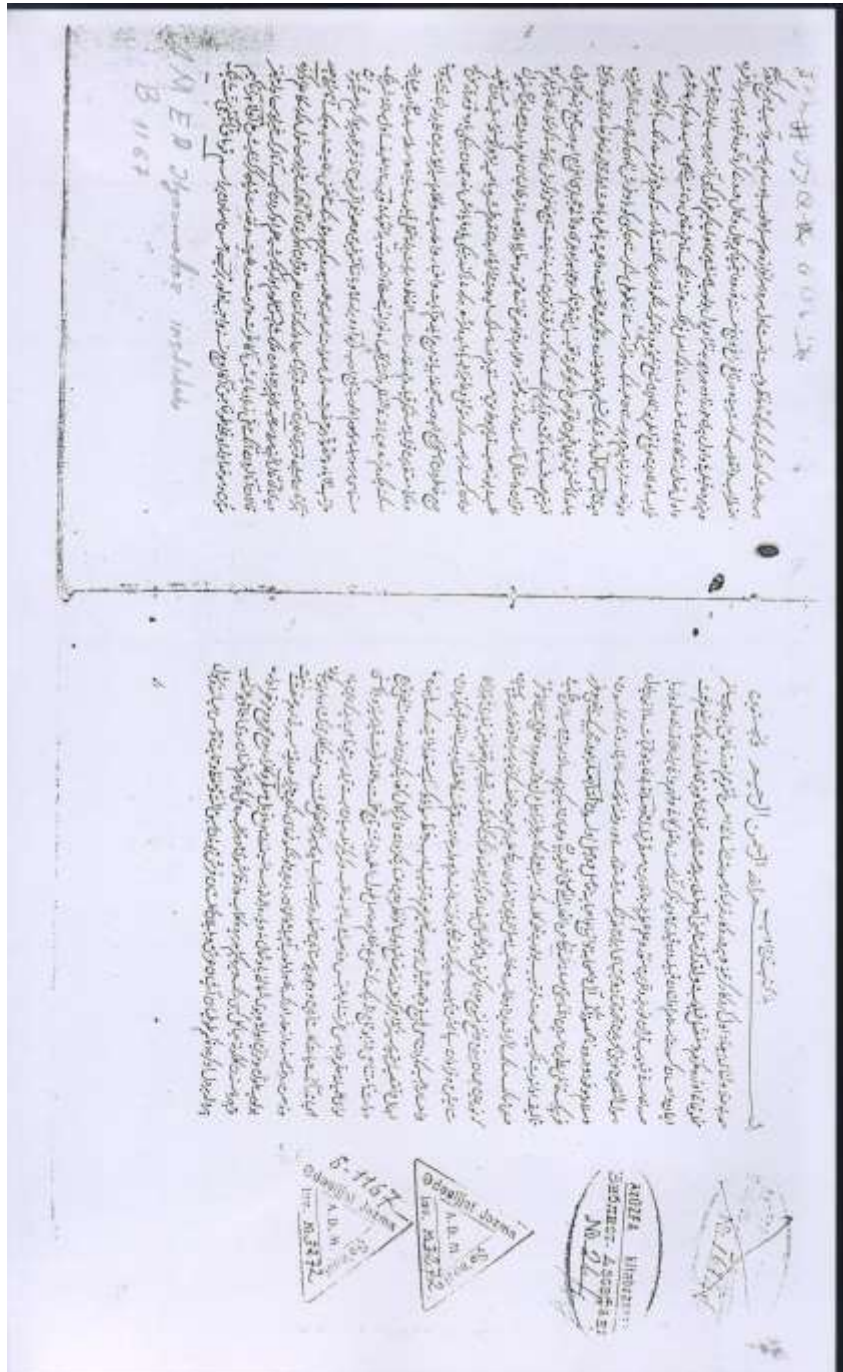
XV. yüzyılda yazılmış, bilgin Ali bin Hüseyin el-Amasi Aladdin Çelebi'nin “Tac-ı Edeb” eseri farklı zamanlarda birçok bilim adamı tarafından araştırılmış, hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Ali bin Hüseyin'in doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ölümünün h.875/m.1470 yılı olduğu bazı kaynaklarda mevcuttur.

Bu konuda başka bilgi olmadığından müellifin ölüm tarihini h.875/m.1470 olarak kabul edecek olursak, Ali bin Hüseyin'in Fatih (1451-1481) devri müelliflerinden biri olduğuna kuşku yoktur. Hatta “Tac-ı Edeb” eserinin h.857/m.1453 yılında yazıldığı kesin olduğuna göre, onun Fatih'in babası II. Murad (1421-1451) döneminde yaşadığı da rahatlıkla söylenilebilir.

Bütün bu bilgilere dayanarak söyleyebiliriz ki, Ali bin Hüseyin el-Amasi Alaeddin Çelebi Sivas vilayetinin Amasya sancağında doğmuş, orada yaşamış ve h.875/m.1470 yılında aynı yerde vefat etmiştir. Yazarın yaşadığı ve öldüğü yer olan Amasya aynı zamanda xv. yüzyılın kültür merkezi olduğundan yazarın nasıl bir bilgiye sahip olduğunu kanıtlamaya gerek yoktur. Yazarın “Tac-ı Edeb” dışında “Nesayihü'l-Muslimin”, “Sûre-i-Yâsin ve başka adlı eserleri de bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ÇELEBİ, Ali ibn Hüseyin el-Amasi Aladdin. Tac-i Edeb. AMEA. Füzuli adına Elyazmalar Enstitüsü. M 315/315
- ÇELEBİ, Ali ibn Hüseyin el-Amasi Aladdin. Tac-i Edeb. AMEA. Füzuli adına Elyazmalar Enstitüsü. M 311/311
- ÇELEBİ, Ali ibn Hüseyin el-Amasi Aladdin. Tac-i Edeb. AMEA. Füzuli adına Elyazmalar Enstitüsü. B-1167/2790
- MUSAYEVA, Azadə. AEA xəbərləri. Ədəbiyyat, Dil və İncəsənət seriyası, Bakı: 1991. N3,4
- ATEŞ, Ahmet. İstanbul Kütüphanelerinde Fatih'in Hususi Kütüphanesine ve Fatih çağrı Müellflerine Ait Eserler, İstanbul: 1953.
- MUSABƏYLİ, Azadə. Türkiyədə yaranan Azərbaycan ədəbiyyatı və Xəlilinin "Firqətnaməsi". Bakı: 2010.
- BURSALI, Mehmet Tahir. Osmanlı Müellifleri. 1333.
- KARATAY, Fehmi Edhem. Topkapı Sarayı Müzesi Türkce Yazmalar Kataloqu. II c. İstanbul: 1961.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. Osmanlı Tarihi I. Ankara: 1972.
- ÇELEBİ, Katip. Keşf ûz-zunûn... İstanbul: 1310.
- QASIMLI İnci. Taci-Edeb eseri ve transfoneletarasiyası. Bakı: 2005. Qafqaz Universitesi. Türk Dili ve Edebiyatı bölümü. Yüksek Lisans Tezi.
- ŞEKER, Mehmet. Fatih devri Osmanlı müelliflerinden Ali bin Hüseyin el-Amasi ve Tarikul-Edebi. Ankara: 2002.
- ÇAP, Sabri. Hadisleri Bakımından Tarikul-Edeb. İzmir: 1990 EÜ. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir. Türk Edebiyat Antolojisi. Başlangıçtan Bugüne Kadar. Ankara: Buluş yayımları. 1961.